

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

ПЕРЛИНА Юлія Георгіївна

**Композиційно-стилістична структура
епіграми як типу тексту**

(на матеріалі німецьких епіграм 17-20 ст.)

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

ОДЕСА - 1996

АВ 35.025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дніпропетровському державному університеті.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор

СІЛІН Василь Львович

Офіційні опоненти:

- доктор філологічних наук, професор БЕРЕСНЕВ Сергій Данилович;

- кандидат філологічних наук, доцент БУКРЕЄВА Лілія Леонідівна

Провідна організація - Харківський державний університет

Захист відбудеться "28" червня 1996 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр К 05 .01 .12 в Одеському державному університеті за адресою: 270058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 130.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Одеського університету.

Автореферат розіслано "23" травня 1996 р.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00753604 (P)

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ТХОР Н. М.

Об'єктом реферованого дисертаційного дослідження є епіграми німецькомовних авторів, починаючи з другої половини 17 ст. і до наших днів. Це період розвитку епіграматичного жанру в німецькій поезії, становлення якої відбулося в першій половині 17 ст.

Предмет аналізу - композиційно-стилістична структура епіграми та її важливий елемент - пуант. З привнесенням пуанта в структуру фольклорних і літературних мініатюр, які існували в німецькомовній поезії до середини 17 ст., - шпруха, емблеми, пріаумли і т. ін. - ці мініатюри перетворювалися в епіграми. За три з половиною століття в історії еволюції жанру не раз спостерігалися періоди розквіту й занепаду в зв'язку з природними змінами функцій жанру, його тематики, поетичних розмірів, архітектонічного оформлення і под. Однак при динамічному розвитку жанру, що супроводжувався помітною гнучкістю різних параметрів форми і змісту, найважливіша композиційна особливість класичної епіграми - наявність у ній пуанта - залишилась тим стрижнем, який утримує твір у статусі епіграматичного.

Вибір об'єкта і предмета дослідження обумовлений тим, що епіграматична поезія - помітне явище в німецькій літературі. Однак увага до епіграми обмежується часто рамками вступів та післямов до збірників антологій, в яких теоретичних питань специфіки жанру торкаються лише у вигляді окремих міркувань. У спеціальних філологічних дослідженнях феномену епіграматичного належної уваги не приділялося. Жанр епіграми розглядався фрагментарно і тільки в літературознавчому аспекті. Порушувалися окремі проблеми: 1) історія становлення і тенденції розвитку німецької епіграми [Angress 1971, Pfohl 1969, Dietze 1972, Škreb 1977, Weisz 1979]; 2) загальні проблеми функціонування епіграматичного жанру в окремі епохи в різних літературах - російській [Ершов 1977, Кушлина 1983, Матяш 1991, Прокопович 1705, Тяпугіна 1982]; старогрецькій [Чистякова 1974, Beutler 1909]; давньоримській [Мальчукова 1972]; александрійського періоду [Reitzenstein 1893]; 3) епіграматична теорія про природу і сутність жанру [Herder 1785 - 1786, Lessing 1759, Reiser 1950]; 4) епіграматичне мистецтво окремих античних і німецьких поетів [Мальчукова 1972, Савельєва 1950, Усачева 1949, Brinkmann 1974, Dietze 1985, Hempel 1917, Rasch 1977, Szyrocki 1964]. Композиційно-стилістичні особливості німецької епіграми як типу

тексту ще не були у вітчизняній філології предметом спеціального вивчення.

Актуальність обраної теми визначається, таким чином, тривалою життєздатністю жанру та його недостатньою вивченістю. Постановка питання про лінгвістичну специфіку епіграми є актуальною і з інших причин:

1. Жанр епіграми популярний в усіх європейських літературах. Простежується спадкоємність європейської епіграматики з античних джерел та універсальність лінгвостилістичних засобів дотепності в різні епохи в різних літературах. У зв'язку з цим важливо визначити національну своєрідність епіграматики в різних культурах і зокрема німецькій.

2. Локальне питання про природу епіграматичного пуанта, яке вирішується в роботі, тісно пов'язане з ширшим завданням - міждисциплінарним дослідженням естетичних категорій комічного та дотепності. Детальне вивчення механізму реалізації епіграматичного пуанта може стати ще одним кроком до з'ясування феномену дотепності.

3. Останнім часом малі літературні форми активно розробляються в дидактичному аспекті [Hellwig 1985, Helmers 1971]. Завдяки компактності й суворим композиційним канонам вони зручні для аналізу й інтерпретації, повчальні з погляду змісту, містять в собі багатий ілюстративний матеріал лексико-фразеологічного, крайнознавчого й культурологічного характеру. Епіграма цілком має всі ці достоїнства. Але вивченню власне дидактичних потенцій епіграми повинен логічно передувати детальний розгляд композиційно-стилістичних особливостей, які створюють такий потенціал.

Основна мета роботи полягає у виявленні композиційно-стилістичних ознак епіграми та описі механізму епіграматичного пуанта. Для цього попередньо вирішуються такі завдання: 1) визначення епіграми як типу тексту; 2) відмежування епіграми від споріднених малих форм; 3) розробка класифікації епіграм; 4) вивчення історії розвитку епіграматичного жанру в німецькій літературі.

На основному етапі роботи вирішувалися такі конкретні завдання: 1) вияв композиційно-стилістичних ознак, які канонізують структуру типу тексту "епіграма"; 2) визначення композиції епіграми; 3) визначення поняття "епіграматичний пуант"; 4) вияв,

інвентаризація й опис на різних рівнях найбільш типових прийомів дотепності як провідних алогізмів епіграматичної конвергенції; 5) вияв умов функціонування епіграматичного пуанта; 6) доказ універсальності традиційних прийомів і засобів створення епіграматичного пуанта.

У роботі не ставиться завдання дати вичерпний перелік прийомів і засобів дотепності та їх детальний опис. Ми акцентуємо увагу перш за все на алогічній суті провідних прийомів епіграматичної конвергенції (частина цих прийомів традиційно розглядається в інших типах тексту як засоби образності, а не як алогізми).

Матеріалом дослідження послужили більш ніж 4000 текстів з 35 джерел. Основний його корпус складений шляхом суцільної вибірки з трьох антологій німецьких епіграм, авторських епіграматичних збірників відомих класиків К. Верніке, Г. Е. Лессінга, Й. В. Гете, сучасних епіграматистів Х. Кайша, Р. Штраля, В. Функе. До аналізу залучені також твори з тематичних та різноманітних поетичних збірників, сатирично-гумористичного журналу Eulenspiegel за 1986-1990 р.р. Намагання виявити і простежити наскрізну закономірність загального порядку спонукає до роботи з епіграматичним матеріалом, не зважаючи на часові відмінності, на ранги і відомість авторів. Завдання полягало в тому, щоб виявити те спільне, що дозволяє називати твори 17 ст., наприклад, Ф. ф. Логау, однаково, як і 20 ст., наприклад, В. Функе, епіграмами.

Для аналізу складена контрольна вибірка кількістю 280 одиниць з типових творів, наведених у більшості епіграматичних збірників, а також цитованих у спеціальній літературі з різних приводів як класичні зразки епіграм. На користь *достатності й вірогідності вибірки* свідчить той факт, що поповнення її новими прикладами не призводить до виявлення якісно нових показників. Для ілюстрації описуваних явищ в основній частині дисертації використано 44 епіграми, в додатках наведено 60 аналогічних прикладів та 17 мініатюр гібридного характеру.

Теоретичною основою дослідження послужили положення вітчизняної та зарубіжної стилістики, зокрема з праць Е. Г. Різел, Є. І. Шендельс, М. П. Брандес, І. В. Арнольд, Ю. М. Скрєбнева, Б. Зандіг; лінгвістики тексту - І. Р. Гальперіна, В. Хайнсмана і Д. Фівегера, К. Брінкера, Х. Гросса. Ракурс виконання роботи

лінгвостилістичний. Ця робота є першою спробою комплексного розгляду композиційно-стилістичних особливостей німецької епіграми. Системно-інтегрований підхід до об'єкта дослідження продовжує, як на нашу думку, цикл праць у руслі вітчизняних досліджень стилю малих форм - німецької та англійської віршованої пародії [Салова 1982, Усачева 1975], німецького афоризму [Манякіна 1980], німецької прозової [Аниенкова 1974] і віршованої байки [Пихтовникова 1992], англійської сентенції [Садовая 1976], англійського памфлету [Куцький 1980], німецького репортажу [Рахимов 1980], німецької і французької епістолярної прози [Кецба 1973, Мисишина 1989], німецького комюніке [Иваненко 1987], англійського інтерв'ю [Заїгрина 1988], німецького анекдоту [Гонтар 1995, Савченко 1994].

Методологічною основою дослідження є положення про єдність форми і змісту, поняття про органічну єдність елементів і цілого як організованої системи, а також діалектичний метод, який передбачає аналіз усіх явищ у динаміці і взаємодії, що відповідає процесуальним аспектам мовленнєвої діяльності.

Основним методом є метод комплексного аналізу тексту, який включає а) безпосереднє спостереження і попередню класифікацію матеріалу; б) комунікативно-стилістичну інтерпретацію; в) традиційний лінгвостилістичний аналіз тексту; г) аналітичний опис композиційно-стилістичних ознак типу тексту "епіграма" за релевантними у кожному випадку рівнями. Композиційно-стилістичні ознаки виявлені індуктивно-дедуктивним шляхом у поєднанні формальних процедур з інтуїцією. У процесі аналізу конкретного матеріалу вони потім перевіряються і підтверджуються.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що 1) дано визначення поняття типу тексту "епіграма" і здійснено його відмежування від споріднених малих форм; 2) запропонована класифікація епіграм за тональністю, яка превалює в творох; 3) виявлені композиційно-стилістичні ознаки типу тексту "епіграма", що конституюють композиційну побудову епіграм, і на цій основі розроблено визначення композиції епіграматичних текстів; 4) на широкому фактичному матеріалі за весь час існування жанру в німецькій поезії здійснено комплексний багатоглядний аналіз мовно-р. композиційно-стилістичних особливостей епіграматичних

творів; 5) розроблено визначення центрального в епіграматиці поняття - пуанта - й описана його локутивна структура як одного з видів стилістичної конвергенції; 6) виявлена взаємозалежність специфіки реалізації епіграматичного пуанта й тональності твору.

Теоретичне значення дослідження полягає в подальшій розробці концепції про ієрархію стилістичних систем і основних текстологічних одиниць, загальної типології текстів, типології композиційних форм художніх текстів, а також епіграматичної теорії та теорії комічного.

Практична цінність дослідження визначається тим, що сформульовані в роботі висновки можуть бути використані для написання навчальних посібників, у лекційних курсах із стилістики, спецкурсах з лінгвістики тексту, на практичних заняттях з аналітичного читання, а також у курсових, дипломних і дисертаційних працях.

Апробація роботи здійснювалась поетапно за окремими проблемами на 1) всесоюзному науковому семінарі "Методологія соціокультурного вивчення літературних напрямків" (м. Дніпропетровськ, 1989 р.); 2) спільній науковій нараді Інституту мовознавства АН СРСР і Дніпропетровського університету "Когнітивна і комунікативна структура тексту. Функціональний аналіз" (м. Дніпропетровськ, 1991 р.); 3) міждержавній науковій конференції "Комічне в світовім літературнім процесі 20 ст. (м. Харків, 1992 р.); 4) Другому з'їзді германістів Словаччини "Neue Ansätze im Unterricht DaF" (м. Нітра, 1994 р.) і 5) Другій конференції українських германістів "Richtlinien für Curricula an ukrainischen Bildungseinrichtungen" (м. Київ, 1994 р.). Результати дослідження обговорювались також на щорічних наукових конференціях за підсумками науково-дослідної роботи Дніпропетровського держуніверситету в міжкафедральних секціях з стилістики, теорії і методики викладання німецької мови (м. Дніпропетровськ, 1990-1993). Основні положення роботи висвітлені в 8 публікаціях загальним обсягом біля 2 друкованих аркушів.

На захист виносяться такі положення:

1. Тип тексту "епіграма" - це синхронно-діахронне ядро епіграматичного жанру, яке складається з типових епіграм - віршованих творів сатирично-гумористично-медитативної тональності (частіше одна з них прекалює). Композиційно-стилістичною домікантою

типу тексту "епіграма" є сукупність взаємообумовлених текстоутворювальних ознак: озаглавленість, двочастинність, напруженість і пуантованість.

2. Тип тексту "епіграма" об'єднує в собі семантичні підтипи, що розрізняються за тональною маніфестацією: 1) сатиричний, 2) гумористичний, 3) медитативний.

3. Композиція епіграматичного тексту являє собою систему з трьох взаємопов'язаних текстем - заголовка, експозиції та клаузули, тема-рематична інтеграція яких характеризується інтенсифікованим напруженням; останнє сприяє реалізації пуанта.

4. Константність композиційної структури епіграматичних текстів стилістично значуща і сама по собі є засобом комунікативного впливу, який формує у реципієнта структурне очікування певного типу тексту.

5. Композиційно-семантичним стрижнем епіграми є пуант, який матеріалізується в конвергенції традиційних прийомів дотепності і засобів експресивності, серед яких обов'язковими і провідними є алогізми.

6. Техніка створення пуанта в різних підтипах епіграматичних текстів неоднакова. Взаємозалежність механізму реалізації пуанта і семантичного підтипу епіграм регулюється набором мікроприймів у конвергенції.

7. Умови функціонування пуанта: 1) обов'язкова наявність у конвергенції не менше двох алогізмів; 2) віршове оформлення тексту; 3) зосередження комунікативно навантажених стилістичних елементів в експресивній кінцевій позиції тексту.

Структура роботи визначається провідним напрямком (аналіз за композиційно-стилістичними ознаками на різних рівнях), основною метою та конкретними завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, двох частин, перша з яких включає дві глави, а друга - три, висновків, додатків та списку джерел теоретичного і фактичного матеріалу. Обсяг основної частини становить 174 друковані сторінки.

У вступі обґрунтовується доцільність розробки теми, її актуальність і новизна, визначаються мета, завдання і методи, теоретичне та практичне значення дослідження, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

У першій частині дисертації досліджується інваріантний конструкт типу тексту "епіграма" (ТТЕ) як підсистема епіграматичного жанру, його синхронно-діахронне ядро, що позбавлене синкретичних утворень і складається з типових епіграматичних текстів (ЕТ).

У першій главі пропонується класифікація типових епіграм на семантичні підтипи, що розрізняються за тональною маніфестацією: 1) сатиричний, 2) гумористичний, 3) медитативний.

Сатиричний підтип ТТЕ культивується як найбільш характерний і загально визнаний тип епіграм. Сатирична епіграма висміює зображуване явище як цілком негативне за своєю суттю. Лінгвістичні сигнали сатиричного типу виявляються на різних рівнях: лексико-семантичному, синтаксичному, композиційному і глибинно-смысловому. Яскраво виражена сатирична тональність твору виникає в результаті різкого розходження переважно позитивної (у загальноприйнятому розумінні) естетичної цінності об'єкта і перебільшено негативної (суб'єктивної) оцінки його епіграматистом. За рахунок вживання лексем, які містять негативну емотивну оцінку, сатиричний ЕТ може сприйматися як більш відкритий (ніж гумористичний і медитативний) гротескно-карикатурний текст. Дисгармонія в оцінках може бути виражена як імпліцитно, так й експліцитно. Парадоксальні ситуації конструюються епіграматистом штучно в навмисне деформованій формі.

Гумористичний підтип ТТЕ менше поширений у німецькій епіграматиці. Гумористичний ЕТ - це "дружній шарж" на окремий несуттєвий недолік об'єкта, який в цілому сприймається позитивно. Гумористична тональність створюється незначним розходженням між об'єктивною естетичною цінністю предмета і власне естетичною оцінкою його епіграматистом. Витриманість гумористичного тону відчувається на всіх рівнях. Лінгвістичними сигналами гумористичного тону є перифрази, контекстуальні антоніми, трансформації фразеологізмів, порівняння. Концепт твору містить натяк на необхідність коректування високої оцінки, що традиційно (але помилково) дається предмету, на задовільну, якої реально заслуговує в цілому позитивний, але де в чому досить посередній об'єкт. Це досягається за рахунок індукціонування, тобто прояву в семантичній структурі комунікативно навантаженої

лексеми оказіональної негативно-оцінної семи. Епіграматист лише підмічає існуюче реально відхилення від норми і підкреслено опукло демонструє його в тексті з метою розважити читача.

Медитативний підтип ТТЕ - група ліричних творів, яка не відповідає традиційним уявленням сучасного читача про епіграму, але емпірично релевантна і яка визначає своєрідність німецької національної епіграматики. Медитативні епіграми - це серйозні рефлексії морально-філософської тематики із згладженим пуантом. Медитативна тональність організується засобами різних рівнів. Лінгвістичними сигналами медитативного тону може виступати гномічний теперішній час дієслів, що служить для позначення позачасових і позাপросторових відношень, інакомовна образність, типізація безіменного ліричного суб'єкта. Медитативна тональність створюється незначним дисонансом між традиційно високою естетичною цінністю об'єкта і досить несподіваною власне естетичною суб'єктивною оцінкою його реципієнтом. Епіграматист не конструює парадоксальну ситуацію спеціально, а тільки пильно підмічає неординарну грань предмета і висвічує її в незвичайному ракурсі з метою спонукати реципієнта до критичної переоцінки певного боку явища. Елемент медитативності обов'язково присутній в кожній епіграмі, навіть явно сатиричного характеру, що пояснюється традиційним комунікативним завданням ЕТ - схилити реципієнта до критичного переосмислення явищ реальної дійсності.

У другій главі виявляються й описуються основні композиційно-стилістичні ознаки типових епіграм: озаглавленість, двочастинність, напруженість і пуантованість.

Композиційно-стилістична ознака "озаглавленість". Першим опорним текстоутворювальним елементом ЕТ є заголовок. Залежно від семантичних зв'язків заголовка з ЕТ, а також форми і ступеня актуалізації в ньому концепта епіграматичні заголовки поділяються на 1) заголовок-символ, 2) заголовок-конкретизатор, 3) заголовок-дескрипцію, 4) заголовок-антитезу, 5) заголовок-іронію, 6) заголовок-натяк і 7) заголовок-концепт. Останні 4 групи заголовків обов'язково (а перші дві факультативно) беруть участь у реалізації епіграматичного пуанта. Заголовки ТТЕ виконують перш за все загальні (властиві заголовкам інших типів тексту) функції -

репрезентативну, функцію організації читацького сприйняття, номінативну, текстоутворювальну. Серед часткових естетичних функцій переважають функція прагматичного оператора епіграматичного тексту, інтригуюча, інакомовна, іронічна, конкретизуюча, оцінна, характеристична, концептуальна, функція типізації і художнього узагальнення, функція програматора ефекту нездійсненого сподівання.

Композиційно-стилістична ознака "двочастинність". Власне текст епіграми включає дві обов'язкові частини - текстами експозицію і клаузулу, які розмежовуються за змістовно-логічним і комунікативно-прагматичним принципами членування (порушення семантичної когерентності, зміна авторської модальності). Головна функція кінцевої позиції клаузули - найактивніша участь у комунікативному розгортанні ЕТ. Ілюстрацією до сказаного може служити така епіграма :

An Celer	}	Заголовок
Du machst dreihundert Vers, eh als ich drei gemacht.	}	Експозиція
Ein Lorbeerbaum wächst spät, ein Kürbs in einer Nacht.	}	Клаузула
/ Gryphius A. /		

Корпус ЕТ, якому дано формульний заголовок із семантично порожнім іменем референта, включає дві частини. Межа між першою і другою текстами легко встановлюється за змістом і підкреслюється граматико-синтаксичними і фонетико-інтонаційними показниками. Перша текстова повністю збігається з кінцем цілого розповідного речення, пунктуаційно оформленого крапкою, і одночасно - із кінцівкою вірша. Наступна текстова займає другий віршовий рядок. У синтаксичному плані вона представлена стягненням двох простих речень в одне складне з безсполучниковим зв'язком. За значенням клаузула є коментарем до експозиції, вираженим несподіваним для даного контексту порівнянням темпів росту лавра і гарбуза. Незважаючи на відносну автосемантичність (як граматичну, так і значеннєву), ні перша, ні друга текстами, взяті окремо, не здатні привести читача до висновку про бездарність Целера як поета, до цього реципієнт приходить сам, прочитавши весь ЕТ.

Композиційно-стилістична ознака "напруженість". Тема-рема-тичний характер реляційної структури ЕТ виражається специфічним полем смислової напруженості між текстами. Відправник мовлення

свідомо нагнічує читацьке сподівання найважливішої в комунікативному плані інформації комплексом прийомів і засобів різних рівнів, які діють одночасно. Найбільш помітними й інтенсивними серед них є концесія, ретардація, анжамбемент й експресивна кінцева позиція тексту. Потужним джерелом емоційно-сміслового напруження є бімодальність ЕТ, під якою тут розуміємо одночасну реалізацію двох взаємовиключаючих модальностей експозиції і клаузули, які репрезентують "роздвоєність" текстового референта на "позитивний і негативний боки", наприклад:

Manchem

Dein Haupt ist des Verstandes Klause;	} - позитивна оцінка
Allein der Herr ist nicht zu Hause.	

/ Haug J. C. F. /

Закономірним результатом зіткнення двох протилежних модальностей ЕТ є переростання авторської суб'єктивно-оцінної модальності, імплікованої в заключній тексті, в загальнотекстову модальність.

Специфічним для реляційної структури ЕТ є не тільки інтенсифіковане (порівняно з іншими типами тексту - шпрухом, гноюю, афоризмом, прислів'ям) комплексом спеціальних прийомів і засобів поле напруженості, але й основна мета - створення епіграматичного пуанта, а також спосіб розрядки напруженості в результаті реалізації пуанта - ефект нездійсненого сподівання. На змістовному рівні тексту формула нездійсненого сподівання проявляється в різних значенневих варіантах, іронічна суть яких зводиться до поняття "удаваний". Ефект нездійсненого сподівання - це загальна перлокуція мовленнєвого впливу в усіх трьох підтипах ТТЕ. Такий ефект створюється і підтримується різноманітними мовностилістичними засобами і може досягати різного ступеня інтенсивності - від ледь відчутного в медитативних до дуже сильного в сатиричних ЕТ. Для досягнення максимального ефекту експозиція повинна бути подовженою і максимально передбачуваною, а клаузула - скороченою і при цьому імплікувати оптимально великий об'єм непередбачуваної змістовно-концептуальної інформації. Епіграми, в яких клаузула помітно довша за експозицію, естетично недосконалі.

Композиційно-стилістична ознака "пуантованість" маніфестує обов'язкову наявність у структурі ЕТ епіграматичного пуанта. Пуант -

це композиційно-семантичний стрижень, який визначає домінуючу текстову локуцію ТТЕ. Механізм реалізації пуанта досить складний, оскільки в ньому діють різноманітні стилістичні прийоми і засоби різних рівнів, які конвергують у багатьох варіаціях.

Константна композиційна структура ТТЕ стилістично значуща і вже сама по собі може розглядатися як засіб комунікативного впливу на читача, у якого формується структурне сподівання на певний тип тексту.

У структурному плані епіграматичний текст можна визначити як чітко організований віршований (частіше) озаглавлений твір з позначеною двочастинною композицією, в межах якої встановлюються облігаторні відношення інтенсифікованої напруженості, націлені на створення епіграматичного пуанта; результатом дії пуанта і розрядки напруженості є ефект нездійсненого сподівання.

Друга частина дисертації присвячена описові реалізації епіграматичного пуанта. Під пуантом ми розуміємо результат дії конвергенції традиційних стилістичних прийомів дотепності і засобів експресивності (які взаємодіють у різних варіаціях), серед яких обов'язковими і провідними є алогізми.

Епіграматичний пуант як конструктивний макроприйм несе значне функціональне навантаження, складає ядро епіграми і пронизує весь ЕТ, на відміну від кількох автономних стилістичних прийомів, що входять у пуант як його складові частини. Всі інші елементи текстового простору епіграми підпорядковані створенню пуанта. Приклад:

Lobspruch des schönen Geschlechts	}	Заголовок
Wir Männer stecken voller Mängel;		
Es leugne, wer es will!	}	Експозиція
Die Weiber gegen uns sind Engel.		
Nur taugen, wie ein Kenner will,		
Drei kleine Stück' - und die sind zu erraten -		
An diesen Engeln nicht gar zu viel:		
Gedanken, Wort und Taten.	}	Клаузула

/ Lessing G. E. /

У наведеній епіграмі дотеп стає відчутним у результаті взаємодії таких прийомів, як: 1) несподіваний поворот думки за принципом удаваного посилення і протиставлення; 2) градація;

3) натяк; 4) іронія; 5) концесія; 6) метафора; 7) зіткнення різностильових елементів; 8) мейозис із ліготою; 9) ретардація; 10) експресивна кінцева позиція комунікативно навантажених лексем; 11) зчеплення. З них сім є алогізмами різних рівнів: 1), 8) - прийоми глибинно-сислового рівня, а 3), 4), 5), 7) і 9) - лексико-синтаксичного.

Системний підхід до аналізу твору дозволяє вичленувати релевантні для епіграматичних творів алогізми двох рівнів: глибинно-сислового рівня і зовнішньомовленнєвого, тобто лексико-синтаксичного. Відповідно до матеріалу друга частина дисертації поділена на три глави.

У першій главі розглядаються прийоми і засоби реалізації пуанта на глибинно-сислового рівні: 1) несподіваний поворот думки, 2) гротеск, 3) парадокс, 4) удавані аналогії, 5) удавані антитези в їх різноманітних модифікаціях.

У другій главі описуються прийоми, що порушують лінгвістичні пресупозиції і тому розглядавані як алогізми лексико-синтаксичного рівня: 1) каламбур, 2) несподіване зіткнення понять, 3) несподіване зіткнення форми і змісту в їх численних підвидах.

Кожен окремий прийом бере участь у формуванні макроприйома; всі прийоми об'єднуються в пучок для досягнення ефекту нездійсненого сподівання. Пуант - це не механічне поєднання випадкових прийомів, а органічна єдність певних конститuentів, у якій словесна оболонка і смисл взаємодіють, впливають один на одного. Тому важливою характеристикою пуанта є єдність структури, змісту і перлокутивної сили.

Здійснений в дисертації аналіз великої кількості епіграматичних текстів спростовує загальноприйнятту думку про пуант як дотепну кінцівку епіграми. Безперечним є тільки висунення найбільш помітного, стрижневого алогізму в експресивну кінцеву позицію тексту. Допоміжні прийоми створення дотепу розміщуються в усіх текстемах ЕТ і служать для нагнітання комунікативної напруженості. В точці комуляції останньої має місце колапс схеми читачького спрідвання. Тут починається заключна текстома ЕТ - клаузула. Таким чином, пуант як макроприйом композиційного рівня, утворений конвергенцією дрібних прийомів різних рівнів, відрізняється від клаузули як заключної текстєми ЕТ, в якій

локалізуються провідні алогізми пучка. Позиційне розміщення провідних алогізмів конвергенції в експресивній кінцевій позиції створює рематичну домінанту пуанта. Створення такої гіперреми здійснюється відповідно до універсальних синтаксичних способів загострення комунікативних акцентів у реалізації авторської інтенції.

У третій главі другої частини виявляється специфіка реалізації пуанта в різних семантичних підтипах епіграм.

У сатиричному підтипі ЕТ пуант - це уїдливий дотеп, що створюється потужним пучком прийомів (від 4 до 10), в якому домінують алогізми (від 2 до 7) глибинного рівня. Алогізми зовнішнього рівня відіграють підпорядковану роль, а засоби образності беруть участь в інструментовці пуанта. Парадоксальні ситуації конструюються епіграматистом штучно і бувають представлені в гіпертрофовано перебільшеній формі за формулою "В житті так не буває!"

У гумористичному підтипі ЕТ пуант - це оригінальний жарт, що створюється незначною кількістю прийомів (від 2 до 6). Провідними є алогізми зовнішнього, лексико-синтаксичного рівня (від 1 до 3). Алогізми глибинного рівня присутні в пом'якшеній формі. Гумористична тональність створюється збалансованим пуантом, у структуру якого входить однакова кількість алогізмів кожного рівня. Парадоксальна ситуація помічається автором у реальній дійсності і тільки злегка гіперболізується за формулою "В житті іноді трапляються й такі курйози!"

У медитативному підтипі ЕТ пуант - це оригінальна дотепна думка в своєрідному відбитті споглядально-філософського роздуму. Ефект нездійсненого сподівання досягається за рахунок алогізмів переважно глибинного рівня (від 1 до 3 алогізмів у загальному пучку прийомів кількістю 2-6). Автор рефлексії не конструє парадоксальні ситуації спеціально і не перебільшує ті, що є, а тільки висвітлює помічені під незвичним кутом зору за формулою "В житті так і буває!"

Взаємозалежність механізму реалізації епіграматичного пуанта і семантичного підтипу ЕТ регулюється набором мікроприймів у конвергенції: чим алогічніше за своєю суттю провідні прийоми і чим більший контраст між предметами, які зіставляються і асоціюються,

тим гостріший комізм і глибша рефлексія. Пом'якшений варіант невідповідностей з незначним контрастом виступає у формі м'якого гумору або притишеної медитації.

Константними умовами створення епіграматичного пуанта є: 1) наявність у конвергенції не менше двох алогізмів; 2) віршоване оформлення тексту; 3) зосередження комунікативно навантажених стилістичних елементів в експресивній кінцевій позиції тексту.

У висновках викладені основні результати, робиться загальний підсумок дослідження і намічаються перспективні лінії подальшої розробки порушених у дисертації проблем.

У додатках вміщені матеріали, присвячені вирішенню попередніх завдань літературознавчого характеру: 1) короткий історико-літературознавчий огляд епіграматичного жанру в німецькій літературі; 2) визначення поняття "епіграма"; 3) відмежування епіграми від споріднених літературно-художніх малих форм; 4) екскурс в історію розвитку епіграматичного пуанта; 5) тексти епіграм, наведених як додатковий ілюстративний матеріал; 6) схема, яка ілюструє співвідношення епіграми як жанру й епіграми як типу тексту; 7) список використаних у роботі умовних скорочень. Загальний висновок дослідження робиться з урахуванням матеріалу додатків.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Некоторые композиционные и стилистические особенности приамулы - ранней формы немецкой эпиграммы // Языковые единицы в парадигматике и синтагматике: Сб. науч. тр. - Днепропетровск: ДГУ, 1990. - С. 91 - 99.

2. Лингвостилистическая характеристика немецкой эпиграммы как типа текста // Языковые единицы в парадигматике и синтагматике: Сб. науч. тр. - Днепропетровск: ДГУ, 1990. - С. 129 - 132 (у співавторстві).

3. Эпидейктичность как тексто-стилистический признак немецкой эпиграммы (функционально-стилистический аспект) // Функциональная семантика: Сб. науч. тр. - Днепропетровск: ДГУ, 1991. - С. 114 - 118.

4. Медитативность как тексто-стилистический признак типа текста "эпиграмма" (на материале немецких текстов гномы и эпиграммы) // Деп. в ИНИОН АН СССР. - № 42486 от 23.07.1990. - 20 с.

5. Специфика перлокуции эпиграматического текста // Деп. в ИНИОН АН СССР. - № 42487 от 23.07.1990. - 13 с. (у співавторстві).

6. Напряженность как тексто-стилистический признак

эпиграмматического текста // Когнитивная и коммуникативная структура текста. Функциональный анализ: Тезисы научного совещания. - Днепропетровск, октябрь 1991. - М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1991. - С. 35 - 36.

7. Пуантированность как тексто-стилистический признак эпиграмматического текста // Комическое в мировом литературном процессе XX века (Художественная практика и проблемы научного осмысления): Тезисы докладов и сообщений межгосударственной научной конференции (8 - 10 октября 1992 г.) - Харьков: ХГУ, 1992. - С. 40 - 41.

8. Einige textlinguistische Ansätze zur Vermittlung der literarischen Kleinformen im DaF-Unterricht (am Beispiel der Textsorte "Epigramm") // Neue Ansätze im Unterricht Deutsch als Fremdsprache: Hören, Sprechen, Lesen, Schreiben: Thesenband der 2. Tagung des Verbandes der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei. - Nitra: Pädagogische Hochschule und Landwirtschaftliche Hochschule, 25. - 28. August 1994. - S. 115.

SUMMARY

Yu. G. Perlina. Compositional and stylistic structure of epigram as a text type (on the material of German epigrams of 17 - 20 c.c.)

Dissertation Thesis for the Degree of Candidate of Philology in Speciality 10.02.04 - German Languages. (German language), Odessa State University, Odessa, 1995.

The dissertation manuscript and eight publications containing the compositional and stylistic peculiarities of German epigrams as a text type are submitted to defence. The classification of epigram according to the prevailing tonality in them with subdivision into groups: satirical, humoristic and meditative has been made, compositional and stylistic characteristics of the German epigram have been defined. The locutive structure of point as one of the types of stylistic convergence as well as the interdependence of specific features of realization of epigrammatic point and tonality of the work have been revealed.

АННОТАЦИЯ

Перлина Ю. Г. Композиционно-стилистическая структура эпиграммы как типа текста (на материале немецких эпиграмм 17 - 20 вв.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки (немецкий язык). Одесский гос. ун-т, Одесса, 1995.

Защищается рукопись диссертации и 8 публикаций, содержащие исследование композиционно-стилистического своеобразия немецкой эпиграммы как типа текста. Предложена классификация эпиграмм по преобладающей в них тональности на подтипы: сатирический, юмористический и медитативный. Определены композиционно-стилистические признаки немецкой эпиграммы, разработано определение композиции эпиграмматических текстов и описана локутивная структура пуанта как одного из видов стилистической конвергенции. Выявлена взаимозависимость специфики реализации эпиграмматического пуанта и тональности произведения.

Ключові слова: тип тексту, композиція епіграматичного тексту, композиційно-стилістична ознака, текстема, експозиція, клаузула, бімодальність, пуант, конвергенція, алогізм, тональність, ефект нездійсненого сподівання.

Ю. Г. Перлина

Тип. ФГУ ВАС 1138-100

436886

AB 35.025